

ЗА РУБЕНЕМ

Віра Поліщук

ДОСВІД ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ЗА РУБЕЖЕМ

Ініціатором і організатором відкриття шкіл соціальної роботи для підготовки відповідних професійних фахівців стала у 50-х роках Організація Об'єднаних Націй. У 1951 році спеціальна комісія ООН прийняла резолюцію, в якій зазначалось, що соціальна робота повинна бути визнана професійною діяльністю, що виконується особами з спеціальною професійною підготовкою, котрі прослухали у відповідному навчальному закладі офіційний курс з теорії і практики соціальної роботи. У цьому ж документі зазначалося, що програми підготовки відповідних фахівців як в університетах, так і в спеціальних школах соціальної роботи має відповідати максимально високим вимогам, бути достатньо повними і всеохоплюючими, відповідати як різноманітності, так і спорідненості соціальної роботи.

У дію вступила програма, яка передбачала створення служб соціального забезпечення і підбір кадрів для роботи в них. Окрім цього вона сприяла відкриттю шкіл соціальної роботи в багатьох країнах світу, висвітленню досвіду їх роботи через міжнародні обміни, проведення міжнародних і регіональних семінарів.

У міжнародному плані координацію дій з розробки навчальних програм підготовки спеціалістів соціальної роботи реалізовує міжнародна Асоціація шкіл соціальної роботи. У багатьох країнах внаслідок соціальних і культурних відмінностей навчання соціальних працівників має свої особливості. Разом із тим, завдяки проведенню конференцій і семінарів, реалізації програм двосторонньої співпраці, основні підходи і концепції навчання мають тенденцію до зближення й уніфікації. Підготовка соціальних працівників носить інтернаціональний характер і ґрунтується на базових програмах, що включають теорію і методологію соціальної роботи, курси психології, соціології, медицини, прав людини та інше. У процесі підготовки майбутніх соціальних працівників значну роль відіграє практика студентів, на яку відводиться майже 50% навчального часу.

Зупинимось детальніше на особливостях національних систем підготовки спеціалістів із соціальної роботи.

Варто зауважити, що єдиного універсального стандарту в справі навчання соціальних працівників немає навіть у рамках однієї і тої ж країни. Форми навчання Кетрін А. Кендалл умовно поділяє на університетські і неуніверситетські. Проте в рамках цієї кваліфікації існує багато відмінностей.

У США професійний соціальний працівник повинен мати, як мінімум, диплом бакалавра соціальної роботи. За рішенням Ради з питань навчання соціальної роботи, яке було прийняте у 1974 році — це перший ступінь у фаховій підготовці соціальних працівників. Присвоюється цей ступінь після закінчення чотирирічного навчання за загальноприйнятою програмою.

Найбільш поширеною у США є підготовка на рівень магістра соціальної роботи. Ступінь магістра може бути отриманий випускниками після дворічного додаткового навчання у спеціалізованій школі соціальної роботи.

У США близько ста коледжів готують магістрів соціальної роботи, близько 420-ти коледжів — бакалаврів. У 43-х школах соціальної роботи здобувають ступінь доктора наук. У таких школах навчаються спеціалісти, що мають ступінь магістра соціальної роботи. Програми для підготовки докторів носять індивідуальний характер і обумовлюються орієнтацією університету. Докторський ступінь присвоюється фахівцям, які успішно захистили дисертацію з певних соціальних проблем.

У практиці соціальної роботи у США реалізуються два основні напрями: індивідуальна робота з клієнтами і групова робота в общині, окремих сільських районах, благодійних організаціях. Виходячи з цього, в програму підготовки соціальних працівників включені курси з індивідуальної і групової соціальної роботи. Іншими словами, навчання соціальної роботи ведеться на мікро- та макрорівнях.

Якість навчання в основному забезпечується через систему національних стандартів і акредитації. Програми акредитації не є прерогативою правління, а затверджуються Радою з навчання соціальної роботи — організацією неправлінською, добровільною і некомерційною.

Найдавнішою школою соціальної роботи вважається школа Колумбійського університету (заснована у 1898 р.). З 1940 р. вона почала готувати магістрів соціальної роботи, а з 1946р. — докторів. Для вступу в школу необхідно мати диплом бакалавра акредитованого коледжу або університету за спеціальністю — гуманітарні дисципліни, філософія, література. Бажаючий поступити повинен пройти 60-годинний навчальний курс гуманітарних дисциплін, у якому мінімум 20 навчальних годин відводиться на біологічні науки (антропологію, економіку, історію, політичну науку, філософію, психологію, соціологію, ботаніку, біологію, фізіологію і зоологію). Якщо під час екзамену абітурієнт не виявив належної академічної підготовки, але продемонстрував професійні знання в соціальній роботі, то він може бути зарахований до університету кандидатом.

Для того, щоб отримати диплом магістра, студент протягом 2-х років вивчає такі програми, як соціальні служби, теорія поведінки людей (динамічна психіатрія, соціокультурні концепції, що стосуються структури сім'ї, соціальна стратифікація, етнічні системи та ін.), наукові методи дослідження, методи практики соціальної роботи, зони практики і сфери соціальних проблем.

У якості основного завдання навчання студент обирає один із методів, що застосовуються у практиці соціальної роботи, а в кінці першого року може змінити його на інший.

Загальний навчальний курс повинен бути засвоєний всіма студентами незалежно від вибору методу практичної роботи. Загальний навчальний курс складається з дисциплін, що вивчають соціальні послуги, людський розвиток і психопатологію, соціокультурні елементи, наукові методи та дослідження.

Протягом другого року навчання студенти проходять другу практику. Сферами практики є робота з людьми похилого віку, дітьми, сімейні служби, соціальні служби на підприємствах, робота в центрах здоров'я, з людьми, в яких порушена психіка, або ж розумово відсталими.

Існують спеціальні навчальні курси для тих, хто зацікавлений у поглибленому або спеціалізованому вивченні методів соціальної роботи.

У школі Колумбійського університету особливе значення надається практиці студентів, на яку відводиться три дні в тиждень, або 300 годин протягом семестру. Польова практика виступає інтеграційною частиною навчального процесу, що дає можливість застосовувати теорію у практиці соціальної роботи. Головною її метою є розвиток професіоналізму у конкретній практичній роботі з людьми, набуття досвіду роботи в організаціях і агентствах, умінь та навичок управлінської роботи.

Зазвичай студент в перший рік навчання проходить практику в одній організації, а на другий — в іншій, причому він повинен проявити позитивні результати попередньої практики у роботі з людьми.

Школа вибирає одну з організацій в якості навчального центру. Ця організація несе перед школою відповідальність за зміст і характер практики. У школі працює декілька груп (по сім студентів у кожній), які підпорядковуються викладачу, що відповідає за проведення практики.

Під час практики студенти працюють у психіатричних лікарнях, держаних і приватних агентствах з вирішення проблем родин та дітей, в соціальних службах, що реалізують програми лікування від алкогольної залежності та наркоманії, в центрах розвитку соціальних служб общин, житлових центрах і компактних житлових комплексах.

Студенти можуть індивідуально або колективно займатись дослідницькою роботою під керівництвом викладача. Дослідницький проект включає в себе вибір і обґрунтування теми (проблеми) дослідження, аналіз літератури, підбір методів дослідження, збір даних та їх аналіз і підготовку письмового повідомлення.

Альтернативою звичайній дворічній програмі навчання на отримання диплома магістра соціальної роботи є скорочені (для досвідчених соціальних працівників) і удосконалені програми (для осіб, що мають дипломи бакалавра з акредитованих американських навчальних закладів). Перші з альтернативних програм дозволяють студенту мати повні і скорочені навчальні навантаження. Другі програми дають можливість навчатись лише протягом другого року навчання.

Майбутні доктори соціальної роботи вивчають курси історії і філософії, методи дослідницької роботи і статистики, соціальні науки та науки, які пов'язані з поведінкою людей, і мають написати дисертацію з вибраної соціальної теми.

Упродовж багатьох років підготовка соціальних педагогів у США і Канаді здійснювалась на основі рекомендацій Ради з освіти соціальних працівників. Рада розташовувалась на території США і практично служила офіційним координаційним центром з питань підготовки спеціалістів даного профілю.

У 60-х роках гостра потреба у кадрах застала Канаду швидко розширювати сферу підготовки соціальних працівників. З метою формування власної політики у даній галузі у Канаді була створена національна Асоціація шкіл соціальної роботи. У процесі професійної атестації соціальних працівників базовою був визнаний ступінь бакалавра.

Нова модель підготовки соціальних працівників у Канаді передбачає три або чотири роки університетських занять. Після завершення курсу випускник може отримати ступінь бакалавра соціальної роботи. Далі, з метою отримання ступеня магістра соціальної роботи, можна опанувати програму більш поглиблених занять — від 12-ти до 18-ти місяців. Проте у країні є три школи, які пропонують дворічну програму для отримання ступеня магістра, де, на відміну від однорічних програм, від поступаючих не вимагається наявність ступеня бакалавра соціальної роботи. В окремих школах діють програми докторантури. У Французькій Канаді створений новий тип навчального закладу, який служить містком між середньою та університетською освітою у цій галузі. Це загальноосвітні коледжі з професійним ухилом, які пропонують дворічний курс навчання неуніверситетського типу (в т.ч. і навчання соціальної роботи). Випускники даного типу навчального закладу мають можливість або поступати в університет для продовження навчання, або приступити до практичної роботи.

Перша школа соціальної роботи на південноамериканському континенті була створена у Чілі. Система підготовки соціальних працівників в чілійських приватних школах послужила моделлю для розробки програм в інших країнах Латинської Америки. Основними спонсорами стали міністерства або державні (урядові) агентства соціального забезпечення. Навчальні заклади неуніверситетського типу для підготовки соціальних працівників відкрила також католицька церква. У 50-х роках у всій Латинській Америці приватні школи почали приєднуватися до університетів. До кінця 60-х років переважна більшість шкіл неуніверситетського типу запозичила цю ідею і у 70-80-х роках повністю з'єдналася з університетами. На перших порах перевага була віддана школам неуніверситетського типу, які передбачали трирічне навчання або чотирирічну програму, якщо школа знаходилась при університеті, але у всіх випадках випускники кваліфікувались як соціальні працівники. Проте в деяких країнах континенту сьогодні переважають програми шкіл неуніверситетського типу; мова йде про політехнічні і так звані підготовчі ("проміжні") школи. Проте найбільш поширеною сучасною моделлю підготовки соціальних працівників у даному регіоні є п'ятирічна (в окремих країнах — чотирирічна) університетська освіта. Найбільшого поширення набув перший ступінь навчання за університетською програмою, який тут називається "ліценсіадо". У ряді країн, особливо у Бразилії, поширені аспірантури. У цій країні функціонує шість програм для підготовки на ступінь магістра і одна — на ступінь доктора наук. Окрім того існує однорічна "продовжена" підготовка — спеціалізація на курсах після закінчення університету.

Модель навчання соціальної роботи у Мексиці відрізняється від моделей інших країн Латинської Америки співвідношенням спеціалізованих і повних університетських програм. У Мексиці відкрито більше ста шкіл соціальної роботи. Проте лише 20% з них дають кваліфікацію "ліценсіадо" після чотири- або п'ятирічної університетської освіти. Більшість програм передбачає трирічну часто досить спрощену (технічну) підготовку в школах неуніверситетського типу на базі середньої освіти. Випускникам таких шкіл відповідно

присвоюється кваліфікація “технічний працівник”.

У більшості азіатських країн у сфері підготовки фахівців соціальної роботи домінує університетська освіта американського взірця. Навіть в Індії за взірцем взята американська модель — два роки навчання, зорієнтованого на отримання ступеня бакалавра. При цьому підготовка соціального працівника поширюється як “униз” — це курси зі слухачами з неповною вищою освітою, так і “вверх” — це програми, які передбачають отримання ступеня магістра.

У Південній Кореї студенти навчаються чотири роки, після чого їм присвоюється ступінь бакалавра. При цьому реальною залишається можливість отримання і наступних вчених ступенів. У Японії існує широкий спектр програм підготовки соціальних працівників: два роки навчання в коледжі за місцем проживання, чотири роки студентських занять у коледжі або університеті (що є найбільш поширеним) і два роки аспірантури в університеті з отриманням ступеня магістра. Окремі університети Японії пропонують з даної спеціальності докторантуру.

У Європі школи соціальної роботи до недавнього часу діяли як незалежні навчальні заклади під егідою урядових, релігійних, політичних і світських організацій. Це найбільш поширена, хоча і не єдина, модель в Австрії, Бельгії, Данії, Франції, Італії і в ряді інших країн. До абітурієнтів шкіл соціальної роботи здебільшого ставляться ті ж вимоги, що і до претендентів навчатися в університеті, проте їх не можна прирівнювати до останніх. Програми навчання в школах соціальної роботи розраховані на 3-4 роки і реалізуються як технічна або спеціалізована професійна підготовка. Випускник отримує диплом соціального працівника.

Країною з класичною системою соціальної роботи в Європі вважається Швеція. У 1912 році при університеті Стокгольма відкрився інститут навчання і досліджень з питань соціальної політики і діяльності місцевого управління. Завдання навчання, термін якого 2,5 роки, полягало в тому, щоб навчити студентів теорії і практики в даній галузі. З тих пір в програмах і термінах навчання відбулись значні зміни.

Нині навчання у сфері соціальної роботи в університеті Стокгольма проводиться протягом 3,5 років. Упродовж першого року студенти опановують політичні науки, соціальну політику, статистику, громадянське і соціальне законодавство, соціальну, муніципальну та ділову економіку, соціологію, психологію, проблеми практичної адміністрації. Після першого року навчання студенти навчаються ще три курси: А, В, С (за бажанням ще й курс Д, так званий курс “Дослідницькі роботи”).

Протягом перших двох курсів студенти вивчають такі предмети:

- соціальні зміни і соціальні структури;
- сфери соціальної роботи;
- методи соціальної роботи;
- робота за проектами, включаючи курси з методів реалізації дослідницької роботи.

Після успішного завершення курсів А і В студент може або продовжувати навчання на курсі С, або ж спеціалізуватися у вивченні соціального законодавства чи соціального планування.

Курс С передбачає поєднання вивчення соціології, психології, методів соціальної роботи і соціального законодавства з практикою. Практика проводиться під керівництвом університетського інструктора і має індивідуальний або груповий характер. У Стокгольмі для таких цілей спеціально виділено шість навчально-практичних центрів, де інструктор протягом цілого дня спостерігає за практикою студентів і в разі необхідності надає їм допомогу. Керівництво студентською практикою частково оплачується із бюджету університету.

Дослідницька робота в університеті спрямована на професійну реалізацію соціальної політики Швеції. Вона включає аналіз основних причин виникнення соціальних проблем, що стосуються людини, групи людей, общин та інше.

Випускники університету працюють у реабілітаційних центрах, судах, в службах сімейної терапії, соціального планування і т.д. Більшість спеціалістів, що закінчили школу, працюють у муніципальних органах, соціальних відомствах і в центральних органах влади.

У Німеччині на початку 70-х років нове законодавство дозволило реформувати школи соціальної роботи із середніх навчальних закладів у коледжі. Ці школи трактують свої програми як “курси навчання, альтернативні традиційній університетській освіті”.

У Греції та Італії нове законодавство також змінило статус до цього незалежних приватних шкіл. Найбільш значні зміни відбулися у північних країнах, де, за винятком Данії і Норвегії, школи соціальної роботи повністю інтегровані у систему вищої університетської освіти.

Не існує єдиного взірця підготовки соціальних працівників й у Великобританії, яка здійснюється у 46-ти університетах і коледжах країни. У даний час програми передбачають чотирирічні курси на звання бакалавра, однорічну аспірантуру, дворічні курси для тих, хто не закінчив повний курс університету і для них же — трирічні курси. Випускники отримують кваліфікаційні дипломи і сертифікати.

В університетах Великобританії існують не тільки різні терміни навчання, а й різні навчальні програми, умови для вступу і документи про закінчення (диплом чи сертифікат про закінчення навчання). Для того, щоб отримати диплом бакалавра, студенти навчаються 3-4 роки. Іншими словами, університети та інші навчальні заклади мають чітко виражену автономію в організації навчання соціальних працівників. Однак відносна уніфікація навчальних програм забезпечується Центральною радою з навчання в галузі соціальної роботи, що була створена за рішенням парламенту і фінансується із держбюджету. Рада складається із представників систем освіти, зайнятості, професійних груп та асоціацій. Вона періодично розглядає на предмет схвалення навчальні програми із спеціальності "Соціальна робота" і дає можливість студентам, які успішно закінчили навчання, отримати сертифікат професійного соціального працівника.

Діяльність Ради в Англії доповнює Об'єднану університетську раду з питань діяльності соціальної і державної адміністрації. З цим консультативним органом співпрацюють більшість університетів, що мають коледжі і школи соціальної роботи. Спільним для цієї достатньо складної британської системи є процес атестації як слухачів так і самих курсів Центральною радою з навчання і підготовки кадрів соціальних працівників. Випускники курсів, які успішно пройшли атестацію, отримують кваліфікаційний сертифікат, що визнається на всій території країни і дозволяє займатись практикою в галузі соціальної роботи.

Особливістю багатьох англійських шкіл соціальної роботи є постійне прагнення до вдосконалення форм і методів навчання. Наприклад, в університеті Единбурга на навчання в департамент соціальної адміністрації приймають студентів, які вже мають дипломи, що підтверджують вивчення курсів психології, соціології і соціальної адміністрації. Термін навчання — один рік. Поряд із вивченням теорії значна увага звертається на практику в державних і приватних соціальних установах. Характерним є той факт, що вивчення теорії соціальної роботи доповнюється дискусіями про природу і характер її прояву в реальних соціальних умовах життя людини, що змінюються, а також глибоким аналізом основ соціальної політики держави. В університеті можна отримати також диплом доктора. Молоді спеціалісти, які закінчили університет, працюють у місцевих адміністраціях, реабілітаційних центрах, психіатричних лікарнях, зокрема дитячих, та інших установах.

Короткий аналіз постановки освіти в галузі соціальної роботи свідчить як про подібність, так і про відмінність, що є в різних країнах. Беззаперечним залишається той факт, що в усіх без винятку випадках програми навчання соціальної роботи, незалежно від того, де і ким вони складені, повинні відповідати загальнолюдським цінностям, забезпечувати глибоке знання соціальних бід і проблем, розуміння відносин особистості і суспільства в їх взаємодії і навчати методів ефективної "інтервенції" в соціальні проблеми.

Запозичуючи світовий досвід підготовки соціальних працівників, варто апробувати плюралістичну концепцію, використовувати різноманітні підходи, але при цьому керуватися здоровим глуздом і утверджувати цінності, які характеризують цю професію як одну із найбільш гуманних і потрібних.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Иванов В.Н. Социальные технологии в современном мире. М.: Славянский диалог, 1996.
2. Энциклопедия социальной работы. В.3т. Т.2.: Пер. с англ. — М.: Центр общечеловеческих ценностей, 1994. — 454 с. С. 54-59.
3. Некрасов А. Развитие концепций социального благосостояния и подготовка специалистов в области социальной работы за рубежом. Российский журнал социальной работы. М., 1997. № 1/5 с. 144-152.